

Henn Saari

See artikkel on eeskätt deduktiivse suunaga. Tavalist eeldust, et on olemas see või ainult see, mis leidub läbitõetatud tekstimassiivis, on käesoleval juhul olnud raske rakendada ja pole ka veendumust, et see eeldus metodoloogiliselt alati õige on. Lähtekohaks on valitud tõdemus, mis on saadud mitte käesoleva teema kohase ainestiku, vaid keele ja selle olemuse üldise tundmise najal: keeles kui süsteemis (langue'is) võib olla ja ongi olemas üksusl, mida uurija(d) pole kohanud, kusjuures osa neid üksusi võib olla isegi parole'is esinemata. Nende esiletulekut parole'is võimaldab keeleoskajate süsteempädevus, mis avaldub näiteks selliste analoogiarakenduste näol, mida on ammu kirjeldanud Hermann Paul (Paul 1960, 132 jj.). Kas miski on parole'is esinenud, seda saab väita tõigete¹ najal; tõigete puudumine ei võimalda aga järeldada veel esinematust, ammugi siis esinemise võimalust. Üldmetodoloogias on teada, et tõige tõestab üksikfakti olemasolu ja faktide massist saab soodsal juhul välja lugeda seaduspära (eelkõige stohhastilise), kuna mitteeksistenti ja võimalikkust (potentsiaalsust) suudab tõestada ainult korralikult fundeeritud arutelu.

Need keeleüksused, mille olemasolu keele süsteemis saab tõikamata näidata, on sageli liitsed, nimelt kui on antud mingi liitumisseadus, siis rakendub see ka sellistele elementidele, mille liitunud olek ei ole (veel) tõigatud; aga niivõrd kui liitumisseadus on pööratav - liitumist järeldeb liitunud osiste olemasolu -, pole võimaltu näidata ka lihtsate tõikamata elementide olemasolu.

Kui asuda asja juurde järjekindlamalt, siis võime lähendada järgmistest põhijoontest.

a) Oskuskeel on loomulik keel ja tema leksikaalsed elemendid on loomuliku keele elemendid (vt. näit. Leitsik jt. 1977, 63 et passim). Eri alade oskuskeel võib loomuliku keele kõrval küll välja arendada abisüsteeme, mis mõttetegevust

1

Katse leida vastet saksa sõnale Beleg, belegen.

ja kommunikatsiooni suurel määral lihtsustavad. Tuntuim näide selle kohta on matemaatika valemikeel. Sellised abisüsteemid ei ole aga käesolevas seoses probleemiks. Praegu on oluline, et oskussõnavara ei ole muu loomuliku keele suhtes midagi erilist ega isoleeritud, mistõttu "üld-" või "kogu-keel" ei lakka oskuskeelsele sõnatarvitusele mõju avaldamast.

Oskuskeele, sealhulgas oskussõnavara omapära, mis siiski on olemas, sõltub peale osa elementide spetsiifilise nomenklatuuri eeskätt teatavatest lihtsustustest, mida dikteerib erialade spetsiifika ja sage vajadus väljenduda asjalikult ning ühemõtteliselt. Kõigepealt on siin lihtsustatud ja kitsaks piiratud mõiste- ja sõnavaraväljad. Iga aineala nõuab ainult seda, et sõnavara oleks sisemiselt kooskõlas tema enda raamides (vt. ka Leitsik jt. 1977, 42 ja 63). Sellisel härmisel lihtsustusel ei luba päriselt teoks saada juba ainealade hierarhia, mille tõttu ka terminikogumid muutuvad hierarhiliseks, ja ainealade "külitine" integratsioon. Teine lihtsustus on sõnade tähenduslike amplituudide äraõikamine, mille tagajärjel jääb sõna või ühendi signifikatiivseks vasteks "paljas", subjektiivsest modaliteedist ja ülepea kaastähendustest vaba ainealane mõiste. Sellega on seoses teatavad absoluutse, kohustava normatiivsuse taotlused (Leitsik jt. 1977, 89) ja oskuskeeles ainult ühe stillitasandi tunnustamine, mida küll ei saa pidada täiesti palkapiivaks nõudeks ja millesse aeg on hakanud lõõma mõrasid (Ceplītis 1978, 23; Kožina 1977). Neid lihtsustusi häirib tunduval määral oskuskeele loomulikkus ehk teiste sõnadega allumine üldkeelele.

b) Oskuskeelele kõrvutatakse või sellele vastandatakse üldkeelt, kusjuures üldkeele mõistest võidakse aru saada eri viisil. Üldkeeleks võib nimetada kõike, mis ei ole oskuskeel. Selline käsitus on kerge tekkima ja juba selle kergusega ta äratub kahtlust, kas pole mitte tegemist trivialeediga. Käsitusest sugenevat raskesti vastatavaid küsimusi, ennekõike see küsimus, millised osised oskuskeele tekstis on üldkeelest laenatud (Hoffmann 1976, 165). Tõsioludele adekvaatsemaks võib pidada Lothar Hoffmanni ja tema kaastöötajate kogemuste najal arenenud käsitust, mille kohaselt oskuskeel - või lähemalt: eri alade oskuskeeled - on üldkeele (täpsemini vahest: kogukeele) allkeeli (Hoffmann 1976, 165 jj.), nii et üldkeelt kui allkeelt ei olegi olemas. Sel kontsept-

sioonil on siiski üks üsna eluline puudus. Nimelt on oskuskeele spetsiifilisi jooni vaadeldes vaja neid ometi kõrvaltada kogukeeles olevate mitteoskuskeelsete joontega ning on mugav nimetada viimaseid üldkeelseks ka juhul, kui põhikäsituses jääme selle juurde, et oskuskeel on üldkeele (kogukeele) erijuhtum. See põhikäsitus tähendab siis, et oskuskeel on k i g i nende keelevahendite kogum, mida kasutatakse erialaselt piiratud suhtlusringis; et need vahendid kuuluvad üld- (kogu-) keelde, ent moodustavad oskuskeeles funktsionaalse terviku; et need vahendid jagunevad allkeeltevahelisteks (tarvitsemata tingimata esineva kõigis allkeelisis), oskuskeeltevahelisteks ja üksikoskuskeelelisteks (Hoffmann 1976, 170; siin täpsustatud).

On küll olemas üks mitte väga selgete piirjoontega allkeel, mida võiks, aga vahest ei maksa üldkeeleks nimetada. See on nn. keskmine (усреднённый) kirjakeel, mida eeskätt kajastavad norminguallikad. Tundub, et see haarab oskuskeelele osana endasse, olles seega hierarhiline vaheaste oskuskeele ja üld- (kogu-) keele vahel, ja vastandub moodsa käsituse järgi üld- (kogu-) keele raames näiteks sellisele omamoodi keelekujule nagu ilukirjanduskeel (vrd. Cepitis 1978, 23 jj.).

Oskuskeele käsitlemine üldkeele allkeelena võib ettevaatamatu järeldamise korral siiski kaasa tuua arvamusi, millega eesti keelearenduse tegelikkus nõustuda ei luba. Polevat küllalt õige rääkida sellest, et termineid luuakse või kujundatakse, õigem olevat, et keele leksikaalsed üksused m u t u v a d (становятся) terminiteks (Leitsik jt. 1977, 64). Seega peaks kas terminilooming toimuma kuidagi ümber nurga - enne sõnad keele jaoks üldse ja siis, "muutumise" korras, oskuskeelele - või peaks piirdutama sellega, et terminitega või terminite koosseisus kasutatakse ainult väljastpoolt erialakeeltki tuntud (triviaalseid, üldkeelseid) sõnu. Selline mulje, igal juhul pinnaline, võib jääda nende keelte põhjal, kus sõnaühendid on terminite seas niivõrd ülekaalus, et ühesõnalist terminit võidakse pidada isegi ühendi erijuhtumiks (G. Belonogov, vt. Kobrin, Pekaraka ja 1977, 276) või kus uueaegne terminilooming ei ole olnud rahvuskeelele formeerimise ja tugevdamise oluline lüli (vrd. Agur 1972, 645 jj.). Leksikaalüksuste soetamine on siiski ilmselt üld- (kogu-) keeleline nähtus, mis toimub

parajasti selle allkeele pinnal, kus vajadus nõuab. Liitati on põhjust pidada terminiloomingut arenenud kirjakeele puhul keskse tähtsusega kasvualaks ja terminite imbustumist üld- (mitteerialasessse) keelde sellegi rikastuse oluliseks mooduseks.²

c) Normikohased korrapärasusvõrgud keeles genereerivad (sisaldavad automaatselt) ka selliseid üksusi, mis kas ei ole mingiks hetkeks veel parole'is esinenud või millede esinemus ei ole teada. Need üksused on "pärilikult" normikohased, sõltumata uususest, ja võivad käibida niipea, kui nad kõnevi kirjasituatsioonis suudavad täituda sisuga. (Lähemalt aut. ? 1981.)

Üks korrapärasuse nähtusi on eesti deverbaalide tuletuse süsteem. Selle raames asetseb mine-tuletiste fenomen. Tuletamine mine-sufiksiga on infinitiivi, seega kogu verbi-paradigma suhtes täielikult produktiivne.³ Analoogset fenomeni ei ole kaugeltki kõigis keeltes ja seetõttu on ennemini üllatav kui ootuspärane, et leiame tema väga lähedase analoogi naaber-, kuid mitte sugulaskeelest läti keelest (sana-tuletised). Küsimuseks jääb siiski, kas ka verb on mine-sõnade suhtes täisproduktiivne. Kui on infinitiiv, eksisteerib - olgu või potentsiaalselt⁴ - mine-tuletis, aga kui eksisteerib mine-nimisõna, kas siis igal juhul eksisteerib ka verb?

d) Erinevalt "Ars grammatica" tuletusõpetusest (Vare 1979, 19 ja eriti 24 p. 3 viitega SRJ-le) tahaks autor jääda tuletuse mõistmisel seisukohale, mille järgi on tuletises sünkroonselt eraldatav tüvi (teatavail juhtudel tüvede järjend) ja liide, kuna tüve taga peituv iseseisev sõna võib olla ja mitte olla ning huvi pakkuda erijuhtudel (vrd. aut. 1978, 53 jj.).

² Üldkeelde imbumine asetab sõna üldisse välja, annab vabaks eelmainitud amplituudide lisandumise ning leksikosemantiliste variantide arengu. See aga ei tähenda, et mainitud kaks protsessi peaksid tingimata toimuma. Termin võib ka avaras väljas säilida tähenduslikult endisena.

³ Produktiivsuse mõiste kohta vt. aut. 1978, eriti lk. 49.

⁴ Potentsiaalsuse mõiste kohta (erinevalt Vare 1979, 21-st) vt. aut. 1969, 378.

Sõna-liite (vs. tüve-liite) kontseptsiooni peajoon ja ühtlasi puudus on nõue, et olgugi tuletis binaarselt liigendatav liiteks ja tüveks, peab tüvele leiduma keeles iseseisvalt talitlev vaste, s. o. sõna. See on vastuolus lihtsalt mõistetava loogilise skeemiga. Olgu antud eeskomponentidest T ja järelkomponentidest S moodustatud sõnad T_1S_1 , T_2S_1 , ..., T_nS_1 ; T_1S_2 , T_2S_2 , . . . jne. kuni T_nS_m . Ilmselt on siis sama indeksiga T-d S-dest eraldatavad ning omavahel samastatavad. Vastavalt samuti S-d. Olgu igal T-l mingi kuju ja tähendus, mis ei räägi vastu tavalisele tüvede vormilisele ja semantilisele laadile; olgu igal S-l mingi kuju ja tähendus, mis ei räägi vastu tavalisele sufiksile vormilisele ja semantilisele laadile. Siis on iga T tüvi ja iga S sufiks, ilma et need ega teised tarvitseksid olemas olla iseseisvate sõnadena.

Tüve-liite (vs. sõna-liite) kontseptsioon on üldse lihtsam ja aitab vältida ka mõnesid ülearuseid kahtlusi, mida mäletame kerkinud olevat. Kui tunnustame tuletise kohustusliku ning piisava eeskomponentina tüve, mõeldes, et see nagu tüvi kunagi võib vahel olla mõne sõnavormi kujuline, vahel alluda astmevaheldusele jne., siis langeb ära probleem, kaks tuletise tüvi tohib õigekeelsuslikult olla nõrgas astmes, kui alussõna on läbinisti astmevaheldusetu ja tugevale astmele iseloomulike sisehäälikutega. Nn. häälvitama-probleem, sõnade seadustik, määrustik välte probleem jts. on ebaprobleemid, mida loob naiivrealistlik käsitus, nagu "alluks" tuletise tüvi samatüvelisele omaette sõnale.

Tüve-liite kontseptsioonil on veel see oluline selis, et ta on lähemal psühholingvistiliselt kirjeldatavale moodustusprotsessile, s. t. moodustuspädevuse tegelikule rakendumisele. Et sõna-liite kontseptsioon ei saa kuigivõrd olulisel määral kajastada pädevuse tegelikku rakendumist, sellele viitab juba tõsiasi, et tema järgi liidetakse alati iseseisev ja mitteiseseisev (ainult väljaabstraheeritav) üksus. Eriliselt treenimata aju peaks sellist keerulist operatsiooni küll vältima. Seepärast on sõna ja liite liitmine eeskätt lingvistide lõbu (vrd. Räsänen 1978, 338 jj.) või ka moodus, kuidas "uute sõnade soetamist" algastmel ära seletada (see ongi naiivrealism). Viidatud testuurimuses lähtub Alpo Räsänen sõna-liite käsitusest ja nõuab testitavalt tuletiste kantasana'de avastamist. Testi tulemused räägivad aga seda

keelt, et isegi ülaltoodud jämedakoeline T-S-skeem on päris hea tegeliku, pädevusel rajaneva tuletamise mudel (vrd. 328-329), samuti 330 alussõna olemasolu kohta). Tuletamisel täidetakse T-S-skeemi pesi. Räsänen peab, ja küllap õigusega, tähtsaimaks seda, et testitavad on pakkunud kõigile etteantud verbtuletistele mitmeid alussõnu (2-st 12-ni; 326). Seejuures on märgatav kvantitatiivne tendents pakkuda alussõnaks mitte eelviimase tuletusastme tüvega, vaid lihtsaima tüvega sõna (325). Sel viisil kõrvutuvad ühelt poolt juur (võib-olla ka lihtne või läbipaistmatu tuletatud tüvi), teiselt poolt sufiksaalkompleks.

Seni öeldust järeldub, et kui tuletuspesa on süsteemis antud, siis tema liikmed ei saa mitteeksisteerida ja nad on kas või potentsiaalsetena olemas. Kui antud pesa on mõne oma liikmega piisavalt inditseeritud, siis on ka teised liikmed teada. T-S-skeemi täitumine terminiväljades on piiratud nende väljade olemusega. Kui üldiselt ütleme, et moodustis, näiteks tuletis on käibeväimeline niipea, kui ta suudab kas või üheski kõnesituatsioonis omandada sisu (aktuaaltähenduse), siis tuletatud termin on käibeväimeline niipea, kui ta suudab omandada sisu mingis vastava eriala kõnesituatsioonis. "Vastavat" eriala võib terminiväljade hierarhias käsitada maidugi kitsamalt ja laiemalt.

e) Eesti keeles on inkorporatsiooni ehk polüsünteesi nähtusi. Polüsüntees on üks piirkond tüvede ja sõnade süntaksist ja tema ilminguks on tendents kokkuvormistusele. Kokkuvormistis võib jääda enam või vähem puhtvormiliseks, võib aga ka sõnana iseseisvumise, eriti idiomatiseerumise ja terministumise teel omandada vastavast lahkuvormistisest erineva sisu. Kokkuvormistus võib olla pinnalisem ja sügavam, näit. puurimise ja lõhkamise t88d → puurimis- ja lõhkamis-t88d → "Puur- ja lõhket88d" (raamatu pealkiri, Tallinn 1980). Kokkuvormistus rahuldab terminoloogilist kompaktsusnõuet ja seetõttu võib olla omase ühendile, kui teda kasutatakse oskuskeeles. Kuivõrd aga kompaktsusnõue ei ole absoluutne ega selgesti piiritletav, võib ka terminoloogias jääda vabaks alternatiive lahku- ja kokkuvormistuse vahel või pinnalisema ja süvema polüsünteesi vahel. Polüsüntees on lähedalt sugulane ~ lähisugulane eesti keelele vanastomase aglutinatsiooniga. Samataolisi nähtusi on teisteski keeltes ja küllap pole juhus, et just terminoloogid on neid mär-

ganud. Näiteks kajastab neid sedastus, et tuleb eristada sõnamoodustust kui nimetuste moodustamist ja sõnamoodustust kui süntaktilise kompressiooni vahendit (Deutsche 1975, 220). Poolünteasil on praeguse teemaga kaks kokkupuudet: 1) lühideverbaalid (nagu lõhke-) liitsõnus ja 2) liitverbid, mis kalendariselt (mikrodiakrooniliselt) võivad tulla käibesse mine-liitsubstantiivide baasil.

1. Milles on küsimus

Mendele eesti keelemeestele, kes juba traditsiooniliselt tunnustavad terminitena ka muud liiki sõnu peale substantiivide, võib tunduda jutt verbi terminilisusest ülealusena. Kuid seda tunnustust liiga endastmõistetavaks pidamast keelab laema terminoloogilise literatuuri panoraa. Ei ole kaua tagasi, kui arvamused selle kohta, kas verbi võib pidada terminiks, väga lahtu läksid. Nõukogude literatuuris tunnukse järsk, mustvalge küsimuse asetus ületatud olevat, ent ometi mitte reliktideta. Erialade esindajate ja ka terminolingvistide või -normativistide teadlik või stiihiline suhtumine asjasse avaldub oskussõnastike ja muude terminiloendite märksõnastikes. Võrreldes kahe liiduvabariligi leksikograafilist praktikat, märkis Ruta Veidemane mõned aastad tagasi, et kui läti oskussõnastikes on verbid erandlik nähtus, siis leedu omades ei ole nad seda (Veidemane 1973, 132). Verbide väljajäämise oskussõnastikest on "tuntud puudusena" ära märkinud rahvusvaheline autoriteet Eugen Wüster. Ta seostab selle nähtuse hoolimatusega fraseoloogia (vist: väljendusviisi, väljendusvõimaluste) vastu (Wüster 1979, 112). Ent on teisi, kes näevad verbide asendamises deverbaalidega pretsiissuse ja ajalikkuse ning ka ametlikkuse taotlust (Hoffmann 1976, 275; Cepļītis 1978, 21 jj.; need arvamused käivad tekstide, mitte sõnastike kohta).

Eesti olude kohta märkis Tiiu Erelt umbes Veidemanega samal ajal, et meil pole sääraat verbide p r o b l e e m i olnudki, kuid et verbe on oskussõnastikes tegelikult esitatud vähe, milline asjaolu tulevat kirjutada vene oskussõnastike ja standardite mõju arvele (Erelt 1972, 749). Vene mõjust kõnelda on tegelikult kitsavõitu. Näiteks praegu kirjastamisel oleva valgustehnika oskussõnastiku käsikirjast ei leidnud "Valguse" kirjastuse retsensent (käesoleva artikli

kirjutaja) ühtegi infinitiivi märksõnana, teose otseseks eeskujuks aga on olnud rahvusvaheliselt autoriteetsed välisallikad. Infinitiive ei leia me ka sõnaraamatust, mida on mõnel pool peetud isegi ideaalilähedaseks - see on eesti-inglise-saksa-vene infosõnastik (Eesti- 1977; Mereste 1978, 178), mis siis käesolevat artiklit ka vastavalt intrigeerib.⁵ Hulgaliselt verbe, adjektiive ja sekka ka muud liiki sõnu leidub aga uues matemaatika oskussõnastikus, mis süsteemilt on infosõnastikust lahjem ja taotlustelt tavatult retrospektiivne (Matemaatika 1978, 5 v. 1). Kui küsida otse, usutluse korras, siis muidugi leiduks vaevalt sellist eesti terminonormativisti, kes eitaks, et verbid "vastavad kõigile terminile esitatavale nõustele", et "verbi tähenduslikud ega funktsionaalsed tunnused ei anna põhjust tema väljajätmiseks terminoloogiasüsteemidest" (Veidemane 1973, 133). Wüsteri eelmainitud märkusele sekundeerib Siiri Kasepalu, kes on veendunud, et ainult substantiivsete terminite normimine ei taga verbide õiget kasutamist (Kasepalu 1977, 5). Võiks täpsustavalt ütelda, et verbe mitteesinemine loendites hoiab alal muljet, nagu verb ei olekski loomulik oskuskeele osa või mõisteväljenduse vahend, mis omakorda ei lase tekkida mitmekesisema stiili taotlustel. Võib-olla on meie ebakoht just selles, et verbist ei ole tehtud probleemi ja on sedasi lastud teataval ühekülgsusel ikkagi areneda.

2. Verb oskustekstis

Küsimus verbi asendist oskuskeeles jaguneb traditsiooniliselt kaheks: 1) kuidas esinevad verbid oskustekstides, eriti võrreldes substantiividega, ja 2) milline on verbi kui sõnaliigi asend terminisüsteemides.

Esimese punkti all tõuseb sageli nn. nominaalstiili küsimus. Selle stiililaadi omapära seisneb suures substantiivide ja vastavalt väheldases verbivormide sageduses. Nominaalstiili on peetud oskuskeeletervituse eripäraks ja teda on ka samastatud "substantiividega", s. t. nimisõnade, eeskätt verbituletiste ebastiilse kasutamisega verbivormide asemel.

⁵ Esinen tiitellehel ühena selle sõnastiku autoritest, ent siin käsitletavat seigad ei sõltunud minust või tõusid teadvusse hiljem.

Suhteline substantiivirohkus võib tekkida mitmeti. Selline substantiivide tarvitamine, millega liialdamist peetakse stiilipaheks, on seotud nn. verbilõhastusega (saksakeelses kirjanduses Verbaufspaltung; Deutsche 1975, 209 jj.). Verbi asemel ilmub tekstilise protsessinimetus, mis sageli on de-verbaalsubstantiiv. Nagu verbki tähistab see protsessi, ei funktsioneerigi aga grammatiliselt verbina. Verbi süntaktiliste ülesannete täitmiseks sootub de-verbaali kõrvale aseverb (Ersatzverb), mida oleks parem nimetada **s a a t e v e r b i k s**. Mõnede teadlaste arvamuse kohaselt on saateverbid sugulased pronoomenitega, sest nad on leksikosemantiliselt sekundaarsed. Seega küll ase-, kuid mitte ersatssõnad. Näiteks: midagi kaalutakse — millegi kaalumise toimub, mis-ki puruneb — millegi purunemine toimub v. tekib, kaevama — kaevamist v. kaevamistööd teostama. Kolmest näitest esimesed on üldjoontes omased kuivasjalikule, ent mitte veel vastu võetamatule stiilile; viimane on raskesti läbimurtav kantseleistamp. Kui uurime, milles seisneb Uno Liivaku näidete efektsus (Liivaku 1978, 83), siis näeme, et siin on substantiivstiil viidud olmelisse konteksti. Kui muudame sobivalt substantiivse tarindi ümbrust, tunneme, et osa Liivaku lausete puhul kaotab substantiivsus halva stiili varjundi, näit. Ema kasutas supi keetmiseks pliiti — Varem kasutati segu kuumutamiseks Bunseni põletit. Üks seik, mida nimisõnastiili üle otsustamisel harilikult tähele ei panda, on see, et sisuline verb nõuab protsessiosalise väljautlemist, kuna ilma selleta - see võib ütlemata jääda kas või korduse vältimiseks - tuleb mängu protsessisubstantiiv: "Depolarisaator regenererub mõne tunniga. Regeneratsioon toimub (vrd.: Ta regenererub) tingimusel, et..."

Terminologia käsitlustes on korduvalt väidetud, et vaatamata iseloomulikkusele oskustekstides ei saa nominaalstiili pidada nende tekstide jaoks ainuheaiks. Seejuures osa autoreid peab normaalseks verbilist väljendust, ent mõnab substantiivsust juhtudel, kus seda võib pidada otstarbekaks (näit. Veidemann 1973, 138); teine osa, kes üldiselt pooldab nominaalstiili, on verbilise väljenduse vastu salliv ja puhuti isegi hoiatab autoreid kasutamast lõhaverbiga tarindeid pelga välispidise teaduslikkuse pärast (Deutsche 1975, 219).

Selgitamaks, kuid võrd verbivormide suhteline vähesus võiks osutada substantiivsusele kui stiilipahele oskustekstis, tegin väikese loendusproovi.

Verbide ja noomenite arvilise suhte väljendamiseks võib kasutada eri indekseid ja pole võimatu, et näiteks B. Golovini "teolisus" (ДЕЙСТВЕННОСТЬ; Golovin 1971, 147) lubab mõnedel juhtudel pretsissemat võrdlust eri tekstide vahel, tundub aga, et ta on spetsialiseeritud vene keelele ja sellele lähedastele keeltele. Meie otstarbeks peaks piisama väga lihtsast indeksist, mille saame, kui teoses Tuldava, Villup 1976, 94 esitatud substantiivsusel võtame põõrdväärtuse. Olgu verbilisus v tekstis esinevate verbivormide (kaasa arvatud partitsiivid ja infinitiivid, välja arvatud muidugi mine- ja ja-tuletis ning substantiiveerumid partitsiip) arvu suhe substantiivvormide arvusse. On silmanähtav, et lõhaverbtarindite kasutamine lihtverbilise väljenduse asemel kahandab v -d, sest nimetaja kasvab lugeja samaks jões. Küsimus oli siis selles, kas madal v võiks viidata substantiivsusel kui stiilihäirele. Vastus sai niihästi kui eitav, aga analüüs andis mõned kõrvaltulemused. Loendaja eeldas, et kuna teda on peetud liigagi kõvakäeliseks teiste autorite stiilikonaruste tasandajaks, ei peaks tal kahe silma vahele jääma juhtumid kus lõhaverbiga tarind tuleks stiilsuse huvides asendada lihtverbilisega. Loendamisele tulid lehekülgede väikevalimid teostest Botaanika 1965 ja Kutselgused 1979. Teosed on tahtsi valitud sellised, millede kohta võib arvata, et nende autoreil ei ole teadlikku kalduvust vältida ei nominaalstiili ega lihtverbilist väljendust. Teisena mainitud teose toimetaja on kummatigi vilunud keelekorrektor, kellelt on libastumist liigesse substantiivsusse vaevalt oodata.

Kõigepealt köidavad tähelepanu Juhan Tuldava ja Astrid Villupi andmeist arvatatud verbilisused teiste keelte ja allkeelte kohta (Tuldava, Villup 1976, 70, 71, 94). Selgub, et verbilisus on küllalt stabiilne keeltevaheline suurus. Ukraina proosailukirjanduses on see 0,67, ungari omas 0,69 (teistel andmetel 0,75), tšehhi omas 0,69, läti omas 0,76. Vene keeles on ta teistest madalam (0,64). Eesti proosailukirjanduse autoriteksti v on 0,71, spordireportaazides 0,67 ja FASS-i teadete eesti tõlgetes 0,40. Viimane ei ole imekspandav, kui võime uskuda, et madalam v on vene keelele üldse omane, kuid uuritud tekste üle analüüsimate ei saa vene keele mõju pidada ainsaks või peamiseks põhjuseks. Vene keele madal v laseb end interpreteerida toimetus- ja

leksikograafiliste kogemuste najal. On võimalik osutada tervele reale juhtudele, kus loomulikule lihtverbilisele väljendusele eesti keeles vastab loomulik lõhaverbiline väljendus vene keeles, nagu näiteks: испускать лучи, крики, вздохи, запах vrd. kiirgama, karjuma ~ karjutama, ohkama ~ õhutama, lõhnema ~ lehkama ~ haisema; не допускать нарушения vrd. mitte rikkuda; подвергается анализу vrd. on analüüsitud; произвести мёну vrd. vahetama; оказывать влияние vrd. mõjuma ja ka mõju avaldama; наблюдается колебание температуры vrd. temperatuur kõigub; подвергать испытаниям vrd. piinama ~ piinutama; выдавать по абонементу vrd. laenutama. See tähendab, et vene tekstile stiililt adekvaatse teksti saamiseks tuleb lõhaverbidega teadlikultki tagasi hoida ja seda ilmselt ka oskuskeeles.

Loendusallustest teostest selgub väga madal v : Botaanika 1965-st 0,36 ... 0,40 ... 0,44 ja Kutsehaigused 1979-st 0,33 ... 0,37 ... 0,42 (usalduspiirid tõenäosusega 0,95). Seejuures juhtumeid, kus lõhaverb tuleks parandada lihtverbiks, on mõlemas teoses nii vähe, et need indekse teist (viimast mõttekat) tüvenumbrit ei mõjusta. Nii madal v on seega saavutatav ilma substantiiviviidi abita, ta pole selle nähtuse indikaator. Ühe tegurina, mis substantiivirohkust põhjustab, puutuvad silma rohked loetelud Kutsehaigused 1979-s. Sellest teosest valimisse sattunud leheküljed jagunevad kahte rühma. Kasutades tavalisi tähiseid, on I rühmas v variatsiooniulatus 0,25 ... 0,37; $\bar{v} = 0,326$; $\sigma_n = \left\{ \left[\sum v^2 - (\sum v)^2 : n \right] : n \right\}^{0,5} = 0,0331$; $\sigma_n / \bar{v} = 0,102$ (tunduvalt väiksem kui kogu valimi $\sigma_n / \bar{v} = 0,225$, mis tähendab, et tegu on kompaktse statistilise kogumiga, milliseks kogu valimit võib-olla ei saagi pidada); II rühmas v variatsioon 0,48 ... 0,52; $\bar{v} = 0,503$; $\sigma_n = 0,016$; $\sigma_n / \bar{v} = 0,032$. I rühma lehekülgedele on iseloomulikud seda laadi atribuudirohked loetelud nagu: "Jalgadel sedastatakse .. väikeste veresoonte spasmi nähte, ostsillaatorse indeksi asümmeetriat, a. dorsalis pedis'e pulsi nõrgenemist või asümmeetriat, nahapinna temperatuuri alanemist varvastel, distaalses suunas süvenevaid valutundlikkushäireid (sageli "sokkidena") ning vibratsioonitundlikkuse nõrgenemist varvastel" (182). II rühmas annavad tooni tavalised kulgude või tõsiolude kirjeldused, verbide üldarvu suurendab modaalverbide kasutamine. Tekst ei jäta kuskil stiililiselt ülemagustatud muljet. Seega võib eesti teadusproosa v tõus-

ta ilma tavalisest stiiliilmest väljumata 0,50 ligi.

Oodates humanitaaralalt veel kõrgemat v-d, sattusin teosele Trummal 1979. Ilmnes vastupidine: $v = 0,29 \dots 0,32 \dots 0,36$; $\sigma_n = 0,045$; $\sigma_n/\sqrt{v} = 0,139$. Teksti iseloomustavad tihe faktide teatamine, nimisõnalised atribuudid, liigiterminiga nimed, lahkukirjutised ja sõnalisangud (tiigide katkendeid 'tiiglitükke', käsitöömeistrite töökodade pro käsitöökodade, metsavõõtme piirkonnas 'metsavõõtmes', kuninglik ~ kuninga palee pro kuningapalee, palkidest elamu pro palkelamu, kroonikate kirjutamine pro kroonikakirjutis, -kirjutamine, müntide verimise koda 'rahapaja'). Stiil on iseloomulikult k u i v ja siinkirjutaja julgeb sellist kuivust nii madala v-ga mõningasse korrelatsiooni seada.

3. Verb terminisüsteemis.

Verbi tuletuspesad

Verbile, adjektiivile ja adverbile terminisüsteemides olemuse õiguse on nõukogude terminoloogilises kirjanduses kätte võidelnud Valeriija Danilenko (Danilenko 1977, 40-48). Tema peaarargument on, et terminiseeritavate mõistete valimik on avaram kui substantiivi semantilised võimalused nende mõistete kajastajana (47). Spetsiaalselt verbide puhul kehtib teinegi argument, nimelt et kui verb märgib alati ja ühemõtteliselt terminiseeritavat protsessuaalmõistet, siis deverbaalnoomen, mis on grammatiliselt loodud väljendama asjalisust, arendab lisaks teisi tähendusi - protsessi tulemus, tegevusvahend (47 jj.). Lähemal lugemisel selgub, kui kaalukas on siiski substantiivide eelistamise traditsioon: isegi selline eestvõitleja ei julge minna lihtsa lõpuni.

Danilenko tõstab esile tšehhi uurija Oldřich Man'i kontseptsiooni ja nimetab seda kõige järjekindlamaks ning realistikumaks vaateks terminitena funktsioneerivatele eri liiki sõnadele. Mani käsituses on siiski ebatäpsusi, koguni kerget müstikat dialektikana näivas kestas. Tema järgi ekstsisteerivad terminoloogilises süsteemis kaks vastandlikku alget, mis teineteist ühtaegu välistavad ja täiendavad, nimelt noomenid kui staatiline ja verbid kui dünaamiline alge. Mõlema alge põimumine andvat deverbaalsubstantiive (Danilenko 1977, 41). Käsitlusel on müstilist hõngu sellepär-

rast, et ei verbi ega substantiivi kategooria ei sõltu dünaamilisusest ega staatilisusest. Viimaste asemel saab verbi-substantiivi konversiiv- või ka derivatsioonisuhte puhul rääkida ühest teisest paarist, nimelt substantsiaalsusest ja predikaatsusest (vrd. Ufimtseva 1977, 66 jj.). Protsess seejuures, nagu me leiame teda käsitelduna retsentseis uurimisis, võib olla kas dünaamiline (protsess kitsamas mõttes) või staatiline (seisund, omadus). Nii ühte kui ka teist protsessi liiki on võimalik väljendada substantsiaalselt, s. o. substantiiviga, ja ka predikaatselt, nimelt verbiga. Mitut malli deverbaalnimisõnuse säilib nii dünaamilise kui ka staatilise verbi tähendus.

Ent sama Man toetab ideed seostada verbitermin tuletuspesaga (Danilenko 1977, 42 jj.). Paraku nõuab ta siin verbilt mingit tsensust: terminiks saavat ka verb, kui ta kuulub tuletuspessa, mille liikmed on seotud ühise terminitähendusega. Tundub, et teistele sõnaliikidele seda laadi kitsendusi ei tehta, ja ei seletata ka, miks siis verbile tehakse. Mõte seostada verb derivatsioonipesaga viib ennemini ideele, et verb terminina on pesas keskne, kuna pesa teised liikmed saavad tema terminilisusest osa tuletusseose läbi.

Kuid kui nii, siis ei veena ka verbitermini suhtes tingimuste tegemise retsiidiv Danilenko edasises arutluskäigus (142). Milleks on vaja sättida "oskumõistete väljendamise vahendite hierarhiat" ja püüda lugejat veenda, et vastavalt sellele hierarhiale "kuulub nimisõnadele eelisõigus kõigi oskumõistete väljendamisel"? Danilenkogi teeb ise kohe mõõnduse, et selline piirang ei kehti absoluutselt. Tundub, et koer on maetud tavalisse termini defineerimise viisisse. Termin olevat sõna või sõnaühend (või lühend, nagu vahel liisatakse), mis kajastab või väljendab või peegeldab erialalist mõistet. Kui ehitatakse mõistete loend ja soovitakse, et see oleks sõnaliigiliselt neutraalne, siis on küll vist ainuke võimalus märkida kõiki mõisteid nimisõnadega. Siin-kirjutaja defineeriks termini teisiti, võttes lähimaks soomõisteks oskuskeeleüksuse, s. t. mis tahes keelendi alates morfeemist ja lõpetades trafarett-tekstiga, kui see keelend on olemas mingi eriala väljendusvajaduse nõudel, ja liigitunnuseks sõna, ühendi või liitsõna-eeskomponendi. Mõistete loendite asemele tulevad nii viisi keeleüksuste loendid, kus sõnaliikide "privileegi" küsimus langeb tava kohaselt ära.

Autori arvates tõendavad allpool esitatavad näited, et verb on verbitüve tuletuspesa liikmeid, kuid mitte seda, nagu sõltuks keele - ka oskuskeele - süsteemis verbi olemasolu tuletiste olemasolust. Samuti võime näha, et deverbaalisufiksitel säilib oskuskeeles üldkeelne tähendus ja spetsiaalmõistetel otsides leiame seda üksnes tüvest. (Nii vähemalt seni, kuni tuletise aktuaaltähendus jääb tema sünnitähendusele küllalt lähedaseks.) Tüvi - verbi moodustuspesades verbitüvi - kannab oskustähendust ja seega on terminilisus tüve omadus, mis annab igale pesa liiknele termini kvaliteedi. Tuletusaparaat kui mittespetsiaalne ei allu oskuskeelelistele piirangutele. Ta pakub võimalusi eri tuletiste paindlikuks kasutamiseks vastavalt teksti iseloomule ja stiilitaotlustele (oskuskeel pole stiil, vaid oskuskeelelgi on stiilsust ~ stiiile; Hoffmann 1976, 161 ja 162). Sel määral, mil eri tuletised on üksteisega sünonüümsed, on nende puhul tegemist ühe liigi nn. lubatava sünonüümiga (Kull, Saari 1970, 245 jj.).

Verbitüvi võib seejuures olla lihtne või denominaalne või ka selline, millele ei saa omistada kindlat sõnaliigilisust ja mida me loeme verbitüveks sedavõrd, kui temast on verbki olemas.⁶

Terminoloogilises analüüsis on osutunud praktiliseks kasutada l ü h i d e v e r b a a l i mõistet. Lühideverbaalid avaras mõttes on igasugused verbituletised peale ni- ne- tuletiste, seega ka ja-, ur- jne. liitelised. Harilikult on mõtet rääkida lühideverbaalidest kitsamalt. Need on eeskätt substantiivid sufiksitena -us, nom. -e / gen. -e, nom. Ø / gen. -u ja nom. Ø / gen. -i.⁷ Nende liidetega tuletised esinevad sagedasti liitsõnus esikomponentidena võrru pelka-

⁶ Tüved, millele tänapäevase-sünkroonilisest aspektist ei saa omistada kindlat sõnaliigilisust, on näiteks järgmistel sõnadel: kadu, kaõ - kaduma, kaon; kõnd, kõnni - kõndida, kõnnin; saag, sae - saagima, saen; lihvi, lihvi - lihvin. Viimane nimisõna on keelajalooliselt mullilt muidugi deverbaal, ent kalendaarselt võib ta olla verbiga paralleelne laengi. Terminilisus tüve omadusena vajab muide lähemat analüüsi ja autor palub, et talle ei omistataks vastava teesi laiemat rakendust, kui see tema enda meelest kohane on.

⁷ Nagu näha, ei omista autor nominatiivile privilegeeritud kohta selle sünkroonilisel määramisel, kas sõna on tuletatud või mitte. Teisiti näit. Vare 1979, 7 jj. ning 10.

de tüvedega (nõele/lõng, liiklus/keeris nagu frees/turvas, kleep/riba; mõtte/vahend vrd. mõõdu/lint vrd. mõõt/kolb). Semantiline eritelu näitab, et tihtigi ei ole lühideverbaal eeskomponendina sisuliselt see, mis ta oleks üksi seisvana. Vaid esindab verbitüve: laulupidu ei ole niivõrd vokaalteoste pidu kui laulmispidu; lauluväljak mitte laulude, vaid laulmisväljak jne. Lühideverbaalide hulka kuuluvad veel protsessinimetused sufiksitega -k ja -ng, mis samuti võivad esineda liitsõnus, ent ei ole pelkadele tüvedele nii lähedased. Semantiliselt ehituselt ei eristu -mine ja protsessuaalsed lühideverbaalid üksteisest teravalt. Üldiselt märgib mine-tuletis kontinuuosset protsessi ja lühideverbaalid on protsesside üldnimetusteks. Kuid mine-tuletis võib lühideverbaali selles ülesandes asendada. Näiteks on protsessi üldnimetuks Üliõpilaste vastuvõtt ja vastavaks kontinuuosse sisuga väljendiks Üliõpilaste vastuvõtmine, ent tegelikes tekstides on need väljendid üsna vabalt teineteisega asendatavad. Seepärast võib mine-deverbaal asendada lühideverbaali ka siis, kui viimane on on blokitud. B l o k i n g on mingi takistus, mille tõttu vorm ei saa eksisteerida soovitud või oodatud tähenduses esineda. Lühideverbaal võib olla blokitud ka liitsõna esikomponendina ja sel juhul asendab teda mine-tuletis mis-lõppelisel kujul. Näiteks lõike- liitsõnas lõikete-ra ei ole blokitud ja seetõttu puudub õieti tarvidus pikema vormi lõikamistara järele, kuna aga on olemas psühholoogiasüsteem, kus mõttevorm ja mõtlemisvorm on eri sisuga terminid, mis ka lühideverbaal on teises ja mine-tuletis esimeses tähenduses blokitud. Lühideverbaalid võivad märkida ka protsessuaalset üksikjuhtu või resultaafi. Mis puutub valikusse eri sufiksitega lühideverbaalide vahel, siis siin mängib sageli otsustavat osa tüve tüüp (lähemalt Kasik 1972).

Muide ei ole siinkirjutaja meelest lühideverbaal blokitud ka grammatikaterminite teatamislaad ja teatamisstiituatsioon puhul, millega nende pikemate vormide järele puudub õieti vajadus (Rätsep 1971 vrd. aut. 1976, 51).

Paralleele eesti lühideverbaalidele ja pelktüvedele liitsõnus ja liitsõnadena esitab Valentīna Skujina (1977, 39 jj.). Läti tehnikakeeles on nüüd levinud pelga verbitüvega liitsõnad erinevalt vanematest liitumitest vahejärjendiga -am-, -ām-, näit. šujammasīna → sujmasīna (umbes nagu õmblemis- või õmblusmasin ja õmmelmasin), frēzējammasīna → frēs-

masina 'freespink', pildämspalva → pildspalva 'täitesulepea'; seevastu püsib ziežamsimulis, sest lühem kujud on fonetiliselt tingimustega (järjend ^{zv} zz) blokitud. Eesti mine-sõnadele moodustuselt ja tähenduselt väga lähedaste šena-tuletiste asemel on hakanud levima protsessinimetused sufixiga -e: dzese 'jahutus', plūde 'vool, voolus, voolamine', spiede 'surve, vajutus'; juhtudel nagu liimēšana 'liimimine' või ziedēšana 'õitsemine' on e-tuletised blokitud, sest liime on 'liim' ja ziede 'määre; salv'. On kindel, et siin ei ole tegemist kummagipoolse laenumõjuga. Seega seletavad ühisanähüst üldine kompaktsustaoitus terminoloogias, keelte ajaloolis-arealsel sarnastumisel tekkinud tegurid ja nähtavasti üsna olulisena semantiline lahkneimine kontinuoosse protsessi väljenduse ja protsessi üldnimetuse vahel. Pole raske mõista, et selline lahkneimine areneb eeskätt prettsiises, oskuskeelega seotud mõtetegevuses.

Vaatleme osaliselt esindatud pesi infosõnastikust ja püüame neid teatava piirini täiendada.

Liitsõnad ja eeskomponendid. Siin ei teki kahtlust, et märksõnana esitatud mine-tuletis implitseerib verbi, näit. ajastamine → ajastama. Edasi järgneb protsessi üldnimetus ajastus. Teistel juhtudel on esitatud mõlemad tuletised, näit. salvestamine ja salvestus; selline esitus on pedagoogilises, aga tuletusmehhanismi jõul ei lisa ta pesse rohkem kui mine-tuletis üksi. Kui on antud mestimine, meste (tulemuse nimetus) ja mesti [mis] masin, järgnevad mestima ja mesting. Liitsõnas mestimasin ei esine niivõrd iseseisva tähendusega substantiiv mest, gen. mesti, kui verbi nimisõnakujuline korrelaat, õieti siis pelktüvi. Võib oletada, et iseseisev nimisõna mest ei ole arvutustehnika väljas sisukas, sellisel juhul ütleme, et ta on "väljaga blokitud", ta ei suuda antud väljas täituda sisuga.⁸ Kui on antud meerimine ning meere ja ka meerik, järgneb nii verb meerima kui ka ühekordse tegevuse ning tulemuse nimisõna meering.

Lühideverbaali või muu lühikuju blokingu juantumid on vähemalt selles allikas harvad. Näiteks veel toimetamine annab verbi toimetama, aga ei taha anda protsessi üldnimetust toimetug, sest viimane on blokitud samas kitsas väljas esi-

⁸ Küllalt vaba, siinkohal sobiva v ä l j a mõiste on esitanud Reformatski 1961, 51 (5).

neva kollektiivi- või asutusehimetusega toimetus. Muijalt tunneme näiteks majandamist, mille kõrval majandus on majandamisprotsessi üldnimetusena blokitud. Esimesel juhul on bloking madalam ja teisel sügavam, sest toimetus- võib liitsõna esikomponendina verbi esindada (toimetustöö, toimetuskollektiiv), majandus- aga mitte (?majandusoskus vrd. majandamisoskus).

Puhuti on sõnastikus nii, et mine-tuletis on märksõnaks, kuna vastava lühideverbaali või pelktüve, mis võib olla nimisõnakujuline, leiame naabrusest liitsõnade koosseisust, näit. juhtimine, juht/imis/arvuti, juht/imis/käsk, juhtkaart, juhtkapp. Järgneb muidugi juhtima, kuna juhe, gen. juhte, on blokitud laadivahelduse tõttu, millega nominatiivis jne. tekib homonüümsus väljalähedase juhtmega. On ka juhtumeid, kus pesa esindab ainult liitsõna esikomponent, nagu ringlussagedus, millest järgnevad ringlema, -mine ja -us. Üksikjuhtudel pole autorid riskinud süvemale polüsünteesile minna, jättes näiteks pakkimistiheduse pakketiheduse asemele, olgugi viimane blokinguvaba. Lühivariant on liitsõnus eriti harva blokitud. Näidetena võib esitada mainitud majandus'ele lisaks juhtumi kopeerimispaber 'fotopaber kontaktkopeerimiseks', kus kopeerpaber on blokitud üldtuntud tähendusega 'sõe- vm. värvikihi paber'. Sõnus kopeerlugemisprojektor, kopeerluger bloking puudub.

Järeldkomponendid liidetega -mine, -us jne. pakuvad keerulisemaid juhtumeid.

Kui esikomponendiks on genitiiv, ei järgne tuletisest verbi sel lihtsal teel, et tuletis taandataks infinitiiviks. Objektigenitiivi puhul laguneb liitsõna verbiühendiks, mis sisaldab ngp- või p-rektsiooni, näit. andmetöötlus → andmetöötlemine (või ka andmete töötlemine, mis ei vasta nii hästi kompaktsusnõudele) ja andmeid töötleva, tsoonivalik → tsooni valimine (tsoon definiitne) või tsoonivalimine (tsoon indefiniitne) ja tsooni valima. Teistel juhtudel võib järgneda määrusega verbiühend, nagu reaalajatöötlus → reaalajas töötlemine → reaalajas töötleva. Näidetest näeme siis ka mine-tuletise käitumist. Kolmandatel juhtudel osutub genitiiv suhteadjektiivi stiilsemaks alternatiiviks: raamatukogutöötlus vrd. raamatukogulik töötleva. Eesti -lik annab suhteadjektiive kõrvalproduktina, põhiliselt on ta kvali-

teediadjektiivide sufiks (сердечная преграда ei ole südamlik tõke, машинное распознавание ei ole masinlik äratundmine) ja edasituletatud adverb on kvaliteediadverb, mistõttu on blokitud ka laguvorm reamatukogulikult tõstlema. Osaku teksti jaoks jääb üle lõhatarind reamatukogutõstlust tegema ~ rakendama. Normaalivebiga ühendeile on ilmselt omistatav termini (väljalikme) staatus, saateverbiga ühendi puhul on see küsitav, ehkki soovitatava saateverbi esitamise vastu loendites ei saa midagi olla. (Muide loodan lugejat tähele pannud olevat, et käsil olevas analüüsis ei ole tõstetud moodustussuuna küsimust, nooled näitavad üksnes vormide järgnemist tingimusel, et eesolev on antud.)

Lagunemine verbiks ja määruseks võib toimuda ka seal, kus esikomponendiks on nominatiiv või selline osis, mis iseisena on lauses ikka määruseks: mikrofilmväljastus → mikrofilmil väljastama; märksõnaliigitus → märksõnade järgi liigitama; vaheldumisisalvestus → vaheldumisi salvestama. Kuid siinsetes näidetes - esimeses kahes - peitub juba midagi intrigeerivat. Alati ei leia sobivat määrust, näit. moodulprogrammeerimine → ? Siin tabame oma vaatluse kõrvalsaadusena erinevuse eerima- ja ima-variandi vahel. Et programm kujundatakse moodulitest koosnevana, annab moodustusaautomaatika mõtteka substantiivi moodulprogramm; selle võib tundud reegli järgi teisendada verbiks moodulprogramm-mi + ma, olevik moodulprogrammi + n, vastav mine-tuletis moodulprogrammimine. Need on harilikku malli sõnad, vrd. mikrofilm → mikrofilmi + n, mikrofilmimine. Programmeerimine ei lase end samal viisil ositada, mistõttu jääb kaks võimalust: kas kasutada lõhaverbi, mis koosneb sõnast moodulprogrammeerimine ja saateverbist, või liitverbi moodul + programmeerima, olevik moodul + programmeerin. Ent samasuguseid moodustisi oleksid mikrofilmväljastan ja märksõnaliigitan ning nüüd on küsimus kõigi kolme ja teiste taoliste vastuvõetavuses. Keelendid, mida on nimetatud liitverbideks, jagunevad üldjoontes kahte klassi, millede vahele jääb väike määramatustsoon.⁹ Ühes klassis on selged ühendituletised, s. t. tuletised omaette mõttekast tüvede ühen-

⁹ ÕS 1976-st on leitud 191 liitverbi, neist siinkirjutaja analüüsi järgi 80 (42 %) ehtsad ja 108 ühendituletised. Viimastest sufiksiletega: -sta- 57 (53 %), -stu- 18 (17 %), -tse- 17, -ta- ~ -da- 8. 3 sõna on tõlgendatavad kaheti.

dist, kirjutatagu viimane iseseisvana kokku või lahku. Siia kuuluvad hüdaohu + stama, heakorra + stama, saja + kord(a)l + stama, lõhnaõli + tama jpt. Selle klassi sufiksaaljuhtudel ei teki kahtlust vabas moodustatavuses. Teise klassi kuuluvad ehtsad liitverbid, mingi tüve ja verbi liitumid, nagu ala + hindama (^Walahind), tasa + lülitama (^Wtasalüli), ise-teenindama, kaitsepookima, sundvõõrandama, kuritarvitama. Terve hulk selliseid on harjumuslikud ja nendegi puhul ei kerki kahtlusi vormide vastuvõetavuses: hüdamandunud, taimed risttolmalevad, tasalülitatakse, eelsoojendatud. Siiski võib tähele panna, et personaali finiiitvormid ei ole alati nii harjumuslikud kui partitsiibid ja impersonaali vormid: eelsoojendatav, eelsoojendatud, eelsoojendatakse torkavad vähem silma kui eelsoojendasime, nad eelsoojendavad. Finiitvorm võib olla ootamatu ka mõne esimese klassi mittesufiksaalse liitverbi puhul (miks te meid rahatrahvis).

Sellistel tingimustel on tegelikus terminikorrastustõõs tihti raske otsustada, kui võrd ühe või teise konkreetse liitdeverbaaliga saab vastavusse seada liitverbi. Kõikumus on teravam ühelt poolt personaali finiiitvormide, teiselt uudsete substantiivikujulise eeskomponendiga liitumite puhul, teravam siis vististi selliste liitumite personaali puhul nagu mikrofilmväljastame; vähem terav juhtudel nagu säillogemine → Arvuti säillogeb arvu kuvaregistrist ja ... ning Mikrofilmväljastatava info kätte, jõe on aeglase kui fissväljastatud; veelgi leebem juhul nagu Vahetulem säillogetakse ~ on säillogitud mälust 08 kuvaregistrisse.¹⁰ Põhimõtteliselt on liitverbistus võimalik ja tendents sinnapoole olemas (näit. ka külglibisema raadio liiklussaadetes). Tegemist on keeleomase ja selgesti määrateldava nähtusega - see on verbipõlõsüntees inkorporeeruva adverbiaalelemendiga. Sellel nähtusel on oskuskeeles sisulistki kandvust, mis avaldub selles, et malli pooltest vaba põlõsünteeiline paralleel arendab kiiresti diferentsiaalse tähenduse ja kinnistub omaette sõnana, näiteks peenlihvimine ei ole igasugune peenelt lihvimine

¹⁰ Improviseeritud näitelauseid reprograafia ja taskuarvutite alalt. - Võrdluseks: saksa oskuskeel tunneb liitpartitsiipe, millele ei vasta finiiitset olevikku ega minevikku ja mis asetatakse lausesse passiivtarindi abil, nagu werden gesandstrahlt 'lähuvad liivpritsimisele, liivpritsitakse', wurden wassergekühlt 'vesijahutati, said vesijahutuse' (Deutsche 1975, 188).

ja seega peenlihvima ei ole lihtsalt peenelt lihvima (vrd. vene производить тонкое шлифование - шлифовать тонко), nagu ka peenlihv ei ole igasugune peen lihv.

Niisiis on mine-liitumitele vastavad verbid korrapärasusvõrgus antud ning sellega normikohased ("lubatud", "õiged"). Raske on arvata, kas mõnel juhul ei osutu verb vahest väljaga blokituks, üldiselt ei tohiks seda juhtuda. Kogu küsimus on siis selles, millist konkreetset verbi mingil hetkel pidada käibeküpseks. Veel hulgaliselt realiseerimata ja aeglaselt tarvitusse juurduvat (paroliseeruvat) tendentsi nähes võib tekkida idee sõnastikus verbe infinitiivkrüjul üldse mitte esitada. Siis ei teki otsustusraskusi. Sellega aga allutatakse märksõnastiku üldsüsteem vähesele arvule kõhkklusjuhtudele. Kui seda tehakse, siis peaks vähemalt silmapaistvas kohas ära märkima, et deverbaalid märksõnadena esindavad ühtlasi verbi (niivõrd kui verb on oma tuletise järgi moodustatav). Soovitan ka lülitada vastav näpunäide Eesti NSV vabariiklike terministandardite sissejuhatustesse. Kui konkreetsetes standardis kerkib inkorporeeruva adverbiaali küsimus, saab seda paindliku sõnastusega arvestada.

Peale pedagoogiliste põhjuste, mida eespool mainitud, ei ole verbterminite asendamine mine-tuletistega väljaspool diskussiooni veel ühe asjaolu tõttu. Eeskätt oskuskeeles, aga juba ka üldkeeles üldse avaldub kirjakeele kaldumus kasutada protsessi üldnimetusena lühideverbaali. Kõnealune trend ei ole uuenduslik, ta kuulub ennemini nende nähtuste ritta, mida võiks nimetada "vana põhja" väljatulekuks lihtsustatud kirjakeelekäsituse alt. Lühideverbaalsuse süvenemisega võrreldisel või isegi võrdsel määral spetsialiseerub mine-tuletis üha enam kontinuoosse protsessi tähistajaks, kontinuoossus on aga semantiline joon, mida ei saa omistada verbleksemle terminikuna. Semantilises mõttes oleks siis mõeldav kasutada verbi representandina protsessi üldnimetust, kuid see ei tarvitse olla verbiga nii lihtsas moodustussuhtes kui mine-tuletis; mine-tuletise eeliseks on peetud lihtsat moodustussuhet, kuid kindlalt lihtne on see üksnes infinitiivi poolt mine-tuletise poole. Ning selgi korral võib juhtuda, et mine-tuletis on väljaga blokitud, näit. matemaatikas on termineiks suhtuma ja suhe, kuna ühe arvu "suhtumisest" teisesse ei räägita. Põhjus on mõistagi asja olemuses: siin puudub kontinuoossuse markeerimisel mõte. Kõige paremaks eesti verbi esin-

dajaks oskussõnastikus või muus terminiloendis tuleb järel- kult pidada verbi ennast oma märksõnavormi kujul.¹¹

Adverbiaali inkorporeerimine on mingis mõttes kaugemale minev põlüsüntees kui atribuudi inkorporeerimine. Veidemane on märkinud, et läti šana-tuletised nagu šķārsvirpošana 'põik-, risttreimine' ja smalkslīpšana 'peenlihvimine' ei anna verbe šķārsvirpot 'põik-, risttreima' ega smalkslīpāt 'peenlihvima' ning ainsaks võimaluseks jääb lšhasõnastus izdarīt šķārsvirpošanu jne. (Veidemane 1973, 139). Atribuudipõlüsünteesi teeb aga läti keel, nagu eespool nägime, kaasa.

Verbi ning ühtlasi mine-deverbaali blokingu juhtumid on vaadeldud ainekust tingitud eeskätt üldkeele survest. Deverbaal on spetsialiseeritud, aga vastav verb on väga üldise mõiste väljendiks. Või jälle on verb käibel mõnes kaugemas terminiväljas, ent saanud seelses tähenduses üldtuntuks. Näiteks separaadile = āratrūķile ei vasta ei separeerima ega āra trūķima ja võimalusteks jäävad separaate valmistama, āra trūķe valmistama ning denominaalne separatīma. Samuti: piire (= piirdemārgis) → piirama, võimalik on denominaal piirdestama; tehe → tegema, võimalik on tehet tegema või nurgelisemalt tehet sooritama; aritmētikatehe → aritmētikāt te-gema (!).

4. Lõppvaatlusi

Kahelisuhg. Nimetagem kahelisuhteks nähtust, kus üks pesa liige mingil moodustusastmel vastab kahele kitsamana või lde-mana käsitatava pesa liikmele mingil teisel moodustusastmel. Näiteks deverbaalidele teade, gen. teate, ja teade, gen. teatme, vastab sama verb teatama; samast verbist tegema, mis ise on suure üldisuse tõttu blokitud, on lühideverbaalid tehe ja tegu 'jobisamm', jne. Metoodiliselt oluline kahelisuhte juhtum on transitivi ja intransitivi-refleksiivi wa-tamine samale deverbaalile, mille kohta leidus näiteid val-gustehnika sõnastiku käsikirjas. 1. Oli antud protsessi üld-

¹¹ Verbi hulgaline puudumine teiskeelsetest allika- test võib valmistada raskusi eesti verbidele vastete leidmi- sel. Ent nagunii ei saa eeldada, et verb oleks sõnastikus moodustuspesa ainsa esindajana, ja teiskeelsed vasted saab lisada tuletistele. Teoses Matemaatika 1978 pole küll neid raskusi tekkinud või on nad ületatud.

nimetusena peegeldumine = refleksioon, mis provotseeris teise artikli seletusosas väljendi kahade täielikul sisepeegeldumisel põhinev vahend. See on väär, sest tegemist pole kahade peegeldumisega millegi sees. Soovitada tuli protsessi üldnimetuseks peegeldus, sisepeegeldus; see deverbaal on kahelisuhtes verbidega peegelduma ja peegeldama, nõnda et teemas ei sisaldu refleksiivi ega transitiivi semantilist tunnust. Protsessi konkreetset kirjeldamisel võib olla vaja embleemkumb tunnus lisada, milleks saab kasutada verbi ja mine-tuletist, ja seda on siis võimalik õigesti teha. Seega näite, kus lühideverbaal sobib protsessi üldnimetuseks paremini kui mine-tuletis sellepärast, et viimane lisab paratamatult liiga pretsiseeriva tunnuse. 2. Oli antud kiirgus polüseemilisena: 1) protsessi üldnimetusena, 2) footonitena edastava energia tähenduses. Soovitus: moodustada eri märksõnad, kusjuures esimeses artiklis näidata eksplitsiitselt kahelisuhte verbidega kiirgama ja kiirguma resp. tuletistega kiirgamine ja kiirgumine. 3. Oli antud kiiritus polüseemilisena: 1) kiirguse langemine esemele, 2) kiirguse rakendamine millekski. Soovitus: mine- või infinitiivkujul eksplitsiitselt näidata kummagi tähenduse vastavus verbile kiiritama resp. kiiritama.

Beltoodud juhtudel olid nii transitiivid kui ka refleksiivid antud väljas mõttekad. Teine lugu on jaotuse ja jaotumusega. Jaotus vastab mitte ainult jaotamisele (teisiti Mereste 1969, 588 jj.), vaid ka jaotumisele ja on seepärast matemaatilises statistikas õige ning seda enam kohane, et ei teki polüseemiat, sest jaotama ja jaotamine on väljaga blokitud. Säilib aga jaotumine, millest tuletusautomaatika annab õige, lubatud sünonüümi jaotumus. See ei ole väljas täpsem kui jaotus, on aga sisevõrmilt jutustavam, didaktilisem.

Tuletusvilka sõnameistri jaoks on eksplitsiitsel esitusel vahest vähe väärtust. Kuid tuleb arvestada, et oskussõnastike kasutajate enamiku jaoks on usaldatavalt antud ainult see, mis seisab must valgel (vrd. lühideverbaalidega retsensioonis Ots 1976, 755 p. 3).

Blokingud. Püüame visandada paar blokingute süsteemi peajoont. Bloking saab olla 1) struktuuriline või 2) semantiline. Semantilise blokingu alaliik, mis oskuskeelele spetsiifiline, on bloking väljaga. Nii üht kui ka teist liiki bloking võib olla tingitud harjumatusesest. Harjumatusblokin-

gud on väga sõltuvad konkreetsete keeletarvitajate keeleoskusest ning psüühilisest hoiakust.

Struktuuriliselt on blokitud kõik, mille moodustamine ei ole vormiliselt võimalik.

Semantiline bloking võib toimuda kitsas erialaväljas (näiteid eestpoolt: majandus, toimetus, mõttevorm, läti lõime), aga ka üle- või naaberväljade mõjul (kopeerpaber informaatika üldväljas) ning üldkeele surveel (raamatukogulikult töötlemine; ka kopeerpaberi ja läti ziiede võib siia paigutada, sest laialt tuntud termini ja üldkeeleüksuse vahel on siinses seoses raske ja ka tarbetu vahet teha).

Väljaga blokkimist esindasid eespool mest (arvutustehnikas), suhtumine (matemaatikas) ja jaotamine (matemaatilises statistikas).

Harjumatusblokingu näiteid leiab liitverbide seast, nagu vahest vabanenud töötajad silmkoovad praegu päevasärgimaterjali, kaitsesüstime kõik lapsed (ÕS 1976 annab mõlemad infinitiivid). Samuti on neid mis- ja lühideverbaalliitumite piirimaal. Näiteks ÕS 1976 registreerib sõnad ohverdamispaik, ohvripaik ja ohverdamiskomme, mille järgi võib oletada, et ohverduspaik ja -komme on vastaval erialal kellelegi võõrastavad. Värbamispunkti ja tiibamislahingu kõrval harjumatus on värbepunkt ja tiibelahing. Harjumatus võib blokkida lausa üksiksõnu (ÕS 1976 vallandustoetus, aga valandamisõigus). Aastaid tagasi olid uudislikud ja järelikult kellelegi võõrastavad loometingimused, loomejõud jne. Mitmekesiseid analüüsijuhtumeid pakuvad kahesilbilised lühivärtelised verbitüved. Nendest on mis-eeskomponendid kindlalt võimalikud: tabamiskese, pidamistingimused, jägamismärk. Vormi poolest saaks asendada: tabakese (pelktüvi), harjumatus takistab; peotingimused ja jäemärk on semantiliselt blokitud. Pidetingimused jälle ei sobi tuletise semantika poolest, kuigi pidekaar ja pidepunkt on normaalsed nagu sideaine, sidekest. Harjumuse tõttu on blokkimata pesupulber ja ajujaht, kuna pesumasinagale kõheldi kaua (peeti ainuõigeks pesupesemismasinat); ajustrust, ajuhalvatus jne. ei ole põhjustanud ajamisjahti. Siin on tegemist korrapärasusvõrgu korrapäratu piirialaga.

Taustverbid. Tatjana Kandelaki lõpetab oma töö terminite semantika ja motivatsiooni alalt tähelepanekuga, mis mutatis interlingualibus mutandis on heas kooskõlas siinse-

te seisukohtadega: "On juhtumeid, kus protsessinooomen moodustatakse ajaliselts (ИСТОРИЧЕСКИ enne verbi või partitsiipi, ent võib olla ka nii, et verb või partitsiip ilmub enne ja siis alles protsessinooomen. Täiesti loomulik, et teoreetilistes teadustes luuakse sagedamini protsessinooomen, s. t. nimetus protsessi üldistava, avara mõiste jaoks, potentsiaalselt aga on mõistete kolmühtsus, mis vastavad partitsiibile, verbile ja protsessinooomenile, alati loogiliselt võimalik (üksnes et mitte alati ei saa kõik kolm elementi endale termineid kas tingitult struktuurilistest kitsendustest või tegelikest vajadustest" (Kandelaki 1977, 152). Vahetult enne seda (150 jj.) esitab ta aga midagi vasturääkivat, korrales mõnesid kollektiivmonograafia Russki 1969 seisukohti tuletusliku metanalüüsi (переразложение kohta. Sellisest metanalüüsist tunnistavat protsessinooomenite teke otseteed noomenitest, verbistaadiumi vahele jättes. Seda viisi olevat tekkinud uusi denominaalmalle uute liitsufiksiga. Mõtteline piir minevat noomenitüve tagant. Näiteks on toodud кадм/ирование, лак/ировка, воц/ение, фанер/ование, сланц/евание, металл/изация ja цемент/ация. Kui need on denominaalid ega ole lingvistiliselt seotud verbidega, siis järelikult vene keelesüsteem ei genereeri (ei sisalda automaatselt) verbe кадмировать, лакировать, воцить, сланцевать jne., mis vene sõnastikega võrdlemisel osutub küsitavaks.

Küll aga on siin kooskõla ühe Räsäneni tulemusega, mis puudutab tüve ja sufiksaalkompleksi psühholingvistilist seostamist (vt. eespool; Räsänen 1978, 325). Küllap on Kandelaki puhul tegemist näitega, kuidas nähakse suhteid tegelikest keerulisematena ja avastatakse uusi nähtusi, mida tegelikult pole, sellepärast, et ei eristata sünkroonset tuletussüsteemi üksikõnade kalendaarsest ilmumisest parole'is või üksiktuletise psüühilisest kokkuliitusviisist. Verbistaadiumi vahelejätmine, millest kõnealune autor räägib, võib avalduda pesaliikmete kalendaarses ilmumisjärgnevuses või tegelikul ühekordsel moodustumomendil, ei saa aga avalduda derivatiivses korrapärasusvõrgus. Vaid üksikjuhtudel võib verb olla blokitud ega saa seepärast parole'is ilmuda. Me nimetame sellist kas blokitud või muidu parole'is ilmumata verbi tuletise suhtes taustverbiks.

See asi väärilb märkimist sellegi pärast, et ka uusimale eesti tuletusõpetusele ei ole parole'i kalendri ja lan-

gue'i süsteemi ühte patta panek väga võõras.

Eriala oskussõnavara koosseis ja loendid. Nagu algul öeldud, on ühe eriala oskuskeeles kolme liiki üld- (kogu-) keele osiseid: sellele alale spetsiifilisi, erialadevahelisi ja allkeeltevahelisi. Kui me loendiks nimetame iga-sugust korrastatud terminikogu, kaasa arvatud oskussõnastikud, siis on selge, et loendid suudavad olulisel määral hõlmata esimest ja osaliselt ka teist liiki sõnu ning mõistet- kandvaid ühendeid, kuna kolmanda liigi esindus jääb puuduma või juhuliseks. Teoreetiliselt on muidugi mõeldav koostada ühe eriala täielik teaurus-konkordants, ent seegi saaks haarata üksnes juba olemasolevaid tekste ning nendestki ainult registreeritud (trükk, helisalvestus). Kogu potentsiaali kirjapanek sõnade ja ühendite plaanil on teostatamatu töö. Loendis ei saa ette näha kõike, mida tekstides võib vaja minna. Potentsiaal on esitatav grammatiliselt.

Ükski loend ei suuda seega kajastada ühegi eriala oskussõnavara tervikuna ega isegi mitte ainult esimest liiki sõna- ja ühendivara sellel erialal. Järelikult kui loend on hea ja teda saab usaldada, siis võib väita, et temas sisalduv on eriala oskuskeeles olemas, aga ei saa väita, et kõik, mis temas puudub, puudub eriala oskuskeeles. Loendis esitatule lisandub juba esimese liigi piires ainestik, 1) mis on piiratud mahu, unu või töötlemise ebaühtluse pärast välja jäänud, 2) tunduv osa potentsiaalset (või ka kogu potentsiaal, kui loend on pelgalt registreeriv).

Tungivalt soovitada tuleb muidugi nende lünkade vältimist, mis on tingitud töötlemise ebaühtlusest ja unust. Selleks aitab kaasa eesti terminoloogiatöös veel vähe kohatav pesititöötlus, mis eeldab põhjalikku tegelemist mõisteteharigmikega. Pesi ei saa alati esitada täielikult - see kehtib nii mõiste- kui ka moodustuspesade kohta. Aga moodustuspesad tuleb esitada nii ja loend varustada selliste kommentaaridega, et pesade esitatud koosseis ei takistaks väljajäänut oskustekstides kasutamast, vaid et ta juhiks tähelepanu võimalustele kasutada oskuskeeles mõõnda- vaid sõnamoodustus- ja varieerimisvõimalusi.

Oma raamatus kõneleb Danilenko tugevnevast tendentsist moodustada sõnu pesiti, ühistüveliste komplekside kaupa (Danilenko 1977, 207). Võime vastata, et sõnad - ka terminid - moodustuvad pesiti keele korrapärasusvõrkude jõul ja maini-

tud tendents võib tähendada loendikoostajate teadlikuks saamist ning pesade paremat läbitöötamist konkreetsetes oskussõnaällikates. Kespool käsitletud liidete ulatuses töötavades ti tuletusvõrgud küllalt ühemõtteliselt ja usaldatavalt. Käesoleva artikli teema ulatuses on pesa terminoloogilise tuumtähenduse kandjaks verbitüvi, mis üldjuhul esineb ka verbterminis.

Käsitusest, mis omistab terminilisuse tüvele, järeldeb ka, et ei olegi vaja kulutada terminoloogide jõudu otsustamale, millist võrdväärsetest tuletistest tunnistada terminiks ja millist oskuskeeles lubamatuks (vrd. Danilenko 1977, 192). Samuti võib eesti keelt silmas pidades öelda, et nõue kasutada üht ja sama tuletist kogu oskuskeelse teose ulatuses (Kvitko 1976, 79) oleks takistuseks neile autoreile, kes hästi orienteeruvad tuletusmehhanismis ja taotleavad paindlikku ning mitmekesist teadusstiili.^{12,13}

V i i t e d

- Agur, U. 1972 = Märkmeid oskussõnavara kujunemisest ja kujundamisest. - Keel ja Kirjandus, lk. 641-651.
- Autori varasemad tööd (aut.; vt. ka Kull, Saari 1965): 1969, Kultuurseid keelekõnnumisi Lätist. - Keel ja Kirjandus, lk. 375-379.
- 1976, Keelehäälning. Tallinn.
- 1978, Sünkroonia, diakroonia ja kolm liiki uut keelevara. - Keel ja struktuur 10. Tartu, lk. 42-65.

¹² Vabadus kasutada võrdväärseid moodustisi, kus varieerub ainult tuletuslik, terminisemantikaga sidumata osa, annab sujuvaid üleminekuid harjumuslikult harjumatuks. Näiteks võib tuua ajaleheartikli (Tallinn 1980), kus leiduvad järjekorras kogumismasin, teekorjesepparaat, teekorjamismasin ja käsiakorjemasin. Kui oleks tegemist range oskuskeelse tekstiga, tuleks ette heita dubletsust kogu ~ korj-. Veaks aga ei saa lugeda varieerumist mis- ja e-eeskomponendi vahel, olgugi et me vahest kompaktsusnõude ja edeneva põlüsünteesilisuse pärast f i k s e e r i k s i m e eeskätt e-lised. - Tiiu Ereli on koos teiste OS 1976 koostajatega pannud tähele, et mis-eeskomponent liitub meeleldi abstraktsele järgkomponendile, pelktüvi või lühiveerbaal aga konkreetsele (poleerimisag - poleerseib, juhtimisogkus - juhtliist). Asi väärrib lähemat uurimist. Vrd. faktide ja soovidega retsensioonis Ots 1976, 755 p. 3.

¹³ Tänavavad: Irja Rohila, Ülle Viks.

? 1981, Упорядочение литературного языка в свете общих закономерностей развития языков. - Роль теории в практике развития терминологии и упорядочения литературных языков. Таллин. (Ilmuus.)

Botaanika 1965 = **Botaanika**. I osa. Tallinn.

Čerlītis, L. 1978, Latviešu valodas stāvoklis un attīstība mūsdienās. - Latviešu valodas kultūras jautājumi 14, lk. 16-27.

Danilenko, V. P. 1977 = В.П. Даниленко, Русская терминология. Москва.

Deutsche 1975 = **Deutsche Fachsprache der Technik**. Leipzig.

Eesti- 1977 = **Eesti-inglise-saksa-vene infosõnastik**. Tallinn.

Krelt, T. 1972, Vene oskuskeelekorraldus 1970-ndate hakul. Koos põigetega kirjutaja kodurajale. - Keel ja Kirjandus, lk. 743-754.

Golovin, B. N. 1971 = Б.Н. Головин, Язык и статистика. Москва.

Hoffmann, L. 1976, Kommunikationsmittel Fachsprache. Eine Einführung. Berlin.

Kandelaki, T. L. 1977 = Т.Л. Канделаки, Семантика и мотивированность терминов. Москва.

Kaservalu, S. A. 1977 = С.А. Казепалу, Деривационные и семантические аспекты при формировании эстонской животноводческой терминологии. Автореферат. Тарту.

Kasik, R. 1972, Deverbaalsubstantiivide derivatsioonimallid tänapäeva eesti keeles. - Keel ja Kirjandus, lk. 403-412.

Kobrin, R. J., Pekarskaja, L. A. 1977 = Р.Д. Кобрин, Л. А. Пекарская, Лингвостатистический анализ употребления терминов нормативных словарей и ГОСТов в реальных научно-технических текстах. - Языковая норма и статистика. Москва, стр. 265-279.

Kožina, M. N. 1977 = М.Н. Кожина, О понимании научного стиля и его эволюции в период научно-технического прогресса. - Научно-техническая революция и функционирование языков мира. Москва, стр. 187-198.

Kull, R., Saari, H. 1975, Die Entwicklung des estnischen terminologischen Gedankens und die Förderung der Fachsprachen in den letzten Jahren. - Congressus tertius internationalis Fenno-Ugristarum Tallinnæ habitus 17-23. VIII 1970. Pars I. Tallinn, lk. 245-249.

- Kutsehaigused 1979 = Kutsehaigused. Tallinn.
- Kvitko, I. S. 1976 = И.С. Квитко, Термин в научном документе. Львов.
- Leitšik, V. M. jt. 1977 = В.М. Лейчик и др., Терминология информатики (теоретические и практические вопросы). - Информатика 2. (Итоги науки и техники.)
- Liivaku, U. 1978, Kust king keelt pigistab. Tallinn.
- Matemaatika 1978 = Matemaatika oskussõnastik. Tallinn.
- Mereste, U., 1969, Oskuskeelee üldprobleeme kaug- ja lähivaates II. - Keel ja Kirjandus, lk. 583-590.
- Mereste, U., 1978, Palju rohkem kui lihtsalt üks järjekordne oskussõnaraamat. - Keel ja Kirjandus, lk. 177-181.
- Ots, H. 1976, Homo faber Estonicus'e vokabulaar. - Keel ja Kirjandus, lk. 753-756.
- Paul, H. 1960 = Г. Пауль, Принципы истории языка. Москва.
- Reformatski, A. A. 1961 = А.А. Реформацкий, Что такое термин и терминология. - Вопросы терминологии. Москва, стр. 46-54.
- Russki 1969 = Русский язык и советское общество. Словообразование современного русского языка. Москва.
- Räsänen, A. 1978, Kantasanan ja johdoksen suhteesta. - Viittäjä, lk. 321-341.
- Rätsep, H. 1971, Kas kaudne kõneviis on kõneviis? Verbivormide situatsioonianalüüsi. - Keel ja struktuur 5. Tartu, lk. 43-69.
- Skujiča, V. 1977 = В. Скуиня, Взаимодействие закономерностей словообразования. - Мусе kalba nr.5, стр. 37-45.
- Trummal, V. 1979, Arheoloogia alused. Tallinn.
- Tuldava, J., Villup, A. 1976, Sõnaliikide sagedusest ilukirjandusproosa autorikõnes. - Tartu RÜ toimetised 377. Tartu, lk. 61-106.
- Ufimtseva, A. A. 1977 = А.А. Уфимцева, Лексическая номинация (первичная нейтральная). - Языковая номинация. (Виды наименований.) Москва.
- Vare, S. 1979, Lähtekohti eesti derivatsioonide käsitlemiseks. Tallinn.
- Veidemane, R. 1973 = Р. Вейдемани, О месте глагола в терминологических системах. - Вопросы разработки научно-технической терминологии. Рига, стр. 130-139.
- Wüster, E. 1979. Einführung in die Allgemeine Terminologielehre und Terminologische Lexikographie. Teil 1. Wien/New York.
- ÕS 1976 = Õigekeelsussõnaraamat. Tallinn.

ГЛАГОЛ И ГЛАГОЛЬНЫЕ СЛОВООБРАЗОВАТЕЛЬНЫЕ ГНЕЗДА В ЭСТОНСКОМ ЯЗЫКЕ НАУКИ И ТЕХНИКИ

Хенн Саари

Резюме

Автор исходит из концепции, согласно которой потенциальные языковые единицы, порождаемые сетями регулярности литературного языка, независимо от узуса оказываются соответствующими нормам, если сами сети регулярности не противоречат нормам.

Глаголы являются, наравне с другими частями речи, нормальными, безоговорочными членами терминологических полей. Существование термина-глагола не зависит от существования его производных в данном поле (в данной терминологии). В глагольных словообразовательных гнездах носителем терминологического значения является глагольная основа. Как правило, существует и глагол-лексема (в единичных случаях он "блокирован", оказывается "фоновым" относительно своих производных).

В статье подвергаются анализу глагольные словообразовательные гнезда, входящие в состав терминологии по информатике и вычислительной технике. Описаны явления полисинтетизма, связанные со словообразованием в эстонском языке науки и техники. Проанализировано употребление т. н. раскольных сочетаний и определена степень свойственности их эстонским научным стилям.

Введены понятия: блокирование (структурные, семантические и прочие препятствия, исключаяющие употребление какого-либо из членов гнезда), двойное отношение (напр., одно производное слово соответствует одновременно как переходному, так и возвратному глаголу), разложение (производному слову соответствует словосочетание с глаголом) и др.

Даны некоторые практические указания составителям специальных словарей.